

УДК 347.158

Катерина Москаленко

канд. юрид. наук, адвокат,

асистент кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИБІР СТАТІ МАЙБУТНЬОЇ ДИТИНИ ЗА СОЦІАЛЬНИМИ ТА МЕДИЧНИМИ ПОКАЗАННЯМИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджуються поняття і методи вибору статі майбутньої дитини та показання для такого вибору; аналізуються відповідні правила міжнародних актів, національного законодавства і актів зарубіжних країн; сформовані висновки щодо необхідності прийняття в Україні спеціального закону, присвяченого здійсненню репродуктивних прав людини, з приписом про заборону вибору статі дитини за соціальними показаннями.

Ключові слова: репродуктивні права, Конвенція про права людини та біомедицину, вибір статі дитини, допоміжні репродуктивні технології, преімплантаційна генетична діагностика.

Постановка проблеми. Окремі питання здійснення репродуктивних прав людини врегульовано деякими статтями Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [1] та наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [2]. Проте питання правового регулювання вибору статі майбутньої дитини нормами чинного законодавства України не врегульовано належним чином, а тому є необхідність у заповненні законодавчих прогалів.

Стан дослідження. Питання вибору статі майбутньої дитини досліджували переважно зарубіжні вчені, як от: Дж. МакМіллан, Р. Гразі, Дж. Воловельський, Д. Дж. Крігер, Б. Тобес та ін., наукові праці яких стали підґрунтям цієї публікації. Досвід країн, де здійснювався неконтрольований вибір статі майбутньої дитини, свідчить про уможливлення порушення гендерного балансу суспільства, і тому актуальним є дослідження питання, пов'язаного і запровадженням нормативно-правового регулювання правил вибору батьками статі майбутніх дітей.

Метою цієї публікації є вивчення положень міжнародних документів, актів іноземного та українського законодавства щодо вибору статі дитини, а також формування пропозицій з удосконалення законодавства України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо в минулому люди вірили у так звані «традиційні» методи вибору статі майбутньої

дитини (проведення магічних обрядів, спеціальне харчування тощо), то сучасна медицина надає можливість застосувати наукові методи вибору статі (сортування чоловічих статевих клітин, преімплантаційна діагностика, штучне переривання вагітності та інші методи).

Вибір статі може здійснюватися за *медичними* та *соціальними* показаннями. За *медичними* показаннями вибір статі може бути зумовлений бажанням уникнути народження хворої дитини, оскільки на певні хвороби хворіють виключно або переважно особи однієї статі (наприклад, гемофілія – це хвороба, на яку хворіють особи чоловічої статі). Якщо можливість вибору статі за медичними показаннями є майже загальноприйнятою на міжнародному рівні та на рівні національного законодавства окремих країн світу, то вибір статі дитини за *соціальними показаннями*, як правило, обмежується або забороняється. У деяких країнах Сходу масове бажання мати дитину чоловічої статі призвело до порушення природного співвідношення між чоловіками та жінками. Іноземною доктриною було навіть запроваджено поняття «жінки, яких бракує» (*missing women*). За цією доктриною це жінки, яких ніколи не було народжено з огляду на сексистські погляди, які панують у суспільстві. Дослідження наукових праць свідчить про те, що вченими засуджується можливість вибору статі дитини за соціальними показаннями. У науковій доктрині були викладені такі аргументи проти вибору статі: по-перше, такий вибір є сексизмом (секс-супремасизмом – уявленням, що одна стать є кращою за іншу, та секс-

стереотипом – уявленням про те, що персональні характеристики людини більшою мірою залежать від її статі) та формою дискримінації; по-друге, можливість вибору статі людини може призвести до статевого дисбалансу населення. Проте у деяких країнах і досі вибір статі майбутньої дитини здійснюється за соціальними показаннями. Якщо в країнах Азії (Китай, Індія, Тайвань, Південна Корея) більшість сімейних пар бажають народити сина, то у країнах Європи такою причиною зазвичай є т. зв. балансування родини, тобто бажання мати однакову кількість дітей різної статі.

Одним із перших міжнародних документів, у якому згадувалися проблеми вибору статі дитини, стала **Програма дій, прийнята за результатами роботи Міжнародної конференції з населення та розвитку у Каїрі** у 1994 році [3], у п. 4.15 якої згадується про випадки надання майбутніми батьками переваги народженню хлопчиків порівняно з дівчатами. У п. 4.16 згаданої Програми пропонується заборонити усі форми відповідної дискримінації дівчат, а пренатальний вибір статі дитини визнається, зокрема, неетичним. За **Пекінською декларацією та Платформою для дії, ухваленою на Четвертій світовій конференції, присвяченій проблемам жінок**, у 1995 році, пренатальний вибір статі визнається порушенням прав дітей жіночої статі [4]. Згідно зі ст. 14 **Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини** [5] неприпустимим є використання допоміжних медичних технологій для вибору статі майбутньої дитини, за винятком випадків, коли це здійснюється для уникнення серйозних спадкових захворювань, пов'язаних зі статтю.

Згадані положення міжнародних актів дозволяють дійти висновку про те, що на міжнародному рівні вибір статі дитини за т. зв. *соціальними показаннями* здебільшого не дозволяється. Водночас наявність *медичних показань* для такого вибору, наприклад для уникнення народження хворої дитини, уможливує здійснення такого вибору.

У низці країн приймалися спеціальні закони, присвячені правовому регулюванню, здійсненню та захисту репродуктивних прав людини. Більшість таких законів містить спеціальну норму про заборону застосування допоміжних медичних технологій для вибору статі людини за соціальними показаннями. Зокрема, у **Великобританії** згідно із секцією 11 Акта щодо зачаття людини та ембріології (Human Fertilisation and Embryology Act) [6] забороняється здійснення будь-якої діяльності, що допомагатиме визначати зазда-

легідь стать майбутньої дитини. Проте вибір статі дозволено, якщо є ризик народження дитини, що матиме серйозні фізичні, розумові або інші вади, пов'язані зі статтю. Згідно із цим приписом таким, що пов'язаний зі статтю, є стан, коли певне захворювання притаманне лише або переважно особам певної статі. Гучною справою, предметом якої було питання можливості вибору статі майбутньої дитини, стала справа **Алана та Луїзи Мастертонів**, яка розглядалася у Великобританії. У сім'ї Мастертонів було шестеро дітей: п'ять хлопчиків від 8 до 14 років та трирічна дівчинка. Донька Мастертонів Ніколь померла внаслідок нещасного випадку. Родина Мастертонів, бажаючи народити ще одну доньку, звернулася до уповноваженого органу з проханням надати дозвіл на використання процедури преімплантаційної генетичної діагностики, що дозволило б зачати та народити дитину жіночої статі. До своєї заяви Алан та Луїза Мастертони додали фотографію Ніколь із таким написом: «Це наша дорожочка донечка Ніколь. Радість та щастя, які вона принесла до нашого життя, її дух, її місце у нашій родині – все це змушує нас звернутись із заявою про надання дозволу на вибір статі майбутньої дитини». Оскільки законодавство Великобританії містить заборону на вибір статі майбутньої дитини за т. зв. соціальними показаннями, дозвіл на такий вибір Мастертонам не було надано [7].

В **Індії** Центральним урядом приймалася низка законодавчих актів, спрямованих на заборону вибору статі майбутньої дитини. Так, однією з причин, за якою більшість індійських сімей не бажали мати доньок, була така: виховання доньки було фінансово більш обтяжливим для батьків, ніж виховання синів, оскільки згідно з індійською традицією, коли донька виходила заміж, батьки повинні були передати придане майбутньому чоловікові доньки. Для здешевлення утримання доньок у 1961 році було прийнято Закон, за яким заборонялося приймати, вимагати і рекламувати придане. Проведений аналіз доктринальних джерел свідчить про те, що згаданий закон не вирішив проблеми вибору статі в Індії. У 1976 році було прийнято ще один закон, яким заборонялося проведення тестів на визначення репродуктивних статі майбутньої дитини, однак приватні клініки продовжували пропонувати та проводити такі тести. У 2001 році в Індії законом було заборонено пренатальне визначення статі дитини [8, р. 203–204].

У **Республіці Молдова** у 2012 році було прийнято закон «Про репродуктивне здоров'я», згідно з яким вибір статі майбутньої дитини заборонено у сфері допо-

міжної репродукції, за винятком випадків можливості успадкування тяжких генетичних хвороб, пов'язаних зі статтю дитини. Водночас забороняється також селективний аборт ембріонів певної статі [9].

Відповідно до ст. 20 Закону **Киргизької Республіки** «Про репродуктивні права громадян та гарантії їх реалізації» не допускається вибір статі майбутньої дитини, за винятком випадків, коли з'являється висока вірогідність успадкування хвороб [10].

Незважаючи на загальносвітову тенденцію щодо заборони вибору статі майбутньої дитини за соціальними показаннями, здійснення відповідного вибору дозволяється правовими приписами деяких країн. У 2005 році Міністерством охорони здоров'я Ізраїлю було створено комітет, до якого увійшло 7 членів – спеціалістів із різних галузей знань (експерти з клінічної психології, біоетики, права, генетики, гінекології, соціальний працівник та представник релігійної громади) з повноваженням надавати за зверненням майбутніх батьків дозвіл на вибір ними статі дитини за соціальними показаннями. Наказом Міністерства охорони здоров'я Ізраїлю було визначено такі підстави задоволення прохання про вибір статі майбутньої дитини:

- заборона на вибір статі майбутньої дитини може призвести до заподіяння шкоди психічному здоров'ю, благополуччю одного або обох батьків, а також майбутньої дитини;

- подружжя, яке звертається з проханням, має щонайменше чотирьох дітей однієї статі і жодної дитини протилежної статі;

- майбутні батьки отримали належні консультації щодо процедури вибору статі дитини, її можливих негативних наслідків, а також щодо статусу невикористаних ембріонів, які залишаються після здійснення медичних маніпуляцій;

- майбутні батьки належним чином поінформовані та усвідомлюють, що у разі, якщо у всіх медичних маніпуляціях не будуть використані усі ембріони, наступний цикл процедур з вибору статі можна буде починати тільки тоді, коли усі не використані ними ембріони будуть імплантовані.

Деякі випадки надання дозволу на вибір статі з релігійних міркувань мали місце в Ізраїлі ще до створення уповноваженого на це комітету. Йдеться, наприклад, про надання дозволу *ad hoc* на вибір жіночої статі для майбутньої дитини єврейського священника (когена), хворого на безпліддя, з огляду на те, що функції когена у церкві передаються від батька генетично рідним синам і у разі народження хлопчика, зачатого за допомогою донорських статевих клітин, коген не зміг би

передати свої церковні обов'язки і факт безпліддя когена став би відомий широкому загалу [11, р. 294–297].

Українське законодавство не містить спеціальної норми про заборону застосування допоміжних технологій вибору статі дитини за соціальними показаннями. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [2] в п. X містить лише норми про можливість визначення статі ембріона під час проведення преімплантаційної медико-генетичної діагностики для запобігання спадковим захворюванням.

У липні та серпні 2018 року на розгляд Верховної Ради України внесено п'ять законопроектів, які стосуються застосування допоміжних репродуктивних технологій (законопроекти № 8625 [12], № 8625-1 [13], № 8625-2 [14], № 8629 [15], № 8629-1 [16]). Ця обставина свідчить про посилення законотворючої активності та розробку спеціалізованих нормативно-правових актів у сфері допоміжної репродукції і є позитивним явищем. Однак жоден зі згаданих законопроектів не врегулює питання вибору статі людини. Зауважимо, що раніше на розгляд Верховної Ради України вже подавалися законопроекти, якими вирішувалось питання вибору статі майбутньої дитини, наприклад проект Закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» № 5105 від 10 лютого 2004 року, відповідно до ст. 15 якого *при використанні допоміжних репродуктивних технологій вибір статі майбутньої дитини не допускається, за винятком випадків, коли виявляється висока імовірність пов'язаних зі статтю захворювань* [17].

Висновки

Підводячи підсумок розгляду окремих проблем вибору статі майбутньої дитини, можна констатувати, що:

- низка міжнародних та національних нормативно-правових актів містять норми про заборону використання допоміжних медичних технологій для вибору статі майбутньої дитини, за винятком випадків, коли це здійснюється для уникнення серйозних спадкових захворювань, пов'язаних зі статтю;

- чинне законодавство України не містить аналогічних норм і тому потребує удосконалення. Прогалина може бути заповнена шляхом прийняття спеціального закону, присвяченого здійсненню репродуктивних прав людини, і внесення до нього норми про заборону застосування допоміжних репродуктивних технологій для вибору статі дитини за соціальними показаннями.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 02.12.2018).
2. Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій України: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 02.12.2018).
3. Programme of Action of the International Conference on Population and Development (1994). URL: <http://www.un-documents.net/ac171-13.htm> (дата звернення: 28.11.2018).
4. Beijing Declaration and Platform for Action adopted on the Fourth World Conference on Women (1995). URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (дата звернення: 28.11.2018).
5. Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 року // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 28.11.2018).
6. Human fertilisation and Embryology Act (2008). URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/pdfs/ukpga_20080022_en.pdf (дата звернення: 28.11.2018).
7. Wilkinson S. Sexism, Sex Selection and "Familu Balancing". Medical Law Review. 2008. Vol. 16. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/ee07/8c105806be7ca3c9be9192fc574414399764.pdf> (дата звернення: 28.11.2018).
8. Toebes B. Sex Selection under International Human Rights Law. Medical Law International. 2008. Vol. 9. P. 197–225.
9. О репродуктивном здоровье : Закон Республики Молдова (2012). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=344838&lang=2> (дата звернення: 28.11.2018).
10. О репродуктивных правах граждан и гарантиях их реализации : Закон Кыргызской Республики

(2015). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111191> (дата звернення: 28.11.2018).

11. Grazi R., Wolowelsky J., Krieger D. Sex selection by preimplantation genetic diagnosis (PGD) for nonmedical reasons in contemporary Israeli regulations. Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics. 2008. Vol. 17. P. 293–299.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо захисту прав дітей при використанні допоміжних репродуктивних технологій): проект Закону України від 18.07.2018 № 8625 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64473 (дата звернення: 28.11.2018).

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо захисту прав дітей при використанні допоміжних репродуктивних технологій): проект Закону України від 26.07.2018 № 8625-1 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64493 (дата звернення: 01.10.2018).

14. Про внесення змін до Основ законодавства про охорону здоров'я (щодо уникнення дискримінації пацієнтів при використанні допоміжних репродуктивних технологій) : проект Закону України від 01.08.2018 № 8625-2 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64501 (дата звернення: 28.11.2018).

15. Закон України «Про допоміжні репродуктивні технології» [Електронний ресурс]: проект Закону України від 19.07.2018 № 8629 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477 (дата звернення: 28.11.2018).

16. Про допоміжні репродуктивні технології : проект Закону України від 01.08.2018 № 8629-1 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64502 (дата звернення: 28.11.2018).

17. Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення : проект Закону України від 10.02.2004 № 5105 // База даних «Законопроекти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5 (дата звернення: 28.11.2018).

В статье исследуются понятие и методы выбора пола будущего ребенка, а также показания к такому выбору; анализируются соответствующие правила международных актов, национального законодательства и актов зарубежных стран; сформулированы выводы о необходимости принятия в Украине специального закона, посвященного вопросам осуществления репродуктивных прав человека, с нормой о запрете выбора пола ребенка по социальным показаниям.

Ключевые слова: репродуктивные права, Конвенция о правах человека и биомедицине, выбор пола ребёнка, вспомогательные репродуктивные технологии, преимплантационная генетическая диагностика.

The notion and methods of sex selection of the future child as well as grounds for such selection are researched in the article; corresponding rules of the international legal framework along with the rules of national legislation and legal acts of foreign countries are analysed; conclusions regarding necessity of adoption of the special law in Ukraine, dedicated to the exercising of the human reproduction rights, containing the prohibition of sex selection on social grounds, have been formulated.

Key words: reproduction rights, Convention on Human Rights and Biomedicine, sex selection, assisted human reproduction, preimplantation genetic diagnosis.